

Andrej Tarkovskij: Zapečetěný čas

Mezi rozmanitými texty Andreje Tarkovského najdeme jeden, který se svou povahou zcela vymyká všemu ostatnímu co kdy Tarkovskij napsal nebo řekl v publikovaných rozhovorech. Jediná Tarkovského teoretická práce o filmové tvorbě nazvaná *Zapečetěný čas* vycházela už za jeho života, ve větších či torzovitějších celcích, jako samostatná kniha i ve formě časopiseckých příspěvků. V kontextu jeho psané produkce jde o mimořádně ucelenou formulaci teoretických principů (nejen) filmové tvorby, co do rozsahu a způsobu vzniku souměřitelná s Bressonovými *Poznámkami o kinematografu* a protože Tarkovského filmy jsou specifické a originální, může nám tento text přiblížit myšlenková východiska jejich tvůrce. Nyní vychází poprvé v úplném českém překladu.

Rozhodně ale nejde o „návod“ jak vnímat Tarkovského filmy ani o popis jejich struktury. Stejně jako u svých filmů, předpokládá Tarkovskij i při četbě knihy aktivní spoluúčast čtenáře, často spoléhá na emocionální spřízněnost, empatii, která buď povede k pochopení jeho záměru nebo se s ním naopak míne. Svou knihu poskládal z devíti kapitol, jímž předchází obsáhlejší úvod a zakončuje samostatný závěr. Snaží se v nich předestřít nejen svůj pohled na filmovou tvorbu, ale dotýká se i obecnějších témat – role kinematografie v soudobém umění, postavení a odpovědnost umělce, tvorba jako princip lidské existence. Svě přemýšlení o filmu strukturuje do tematických celků věnovaných obrazu, montáži, hudbě, práci s herci či diváckému elementu, především ale v knize postupně formuluje svou originální tezi o „sochání filmu z času“, k němuž přirovnává práci filmového tvůrce: k odstraňování přebytečných a nepodstatných částí reality až k těm nejzákladnějším prvkům, které pak vhodně poskládány vytvoří film. Ve svém filmovém uvažování Tarkovskij hodně pracuje s příklady ze svých vlastních filmů, což je vzhledem k originalitě jejich výrazu pochopitelné, občasné exkurzy vedou jen k omezenému okruhu jiných tvůrců, kteří tvořili pro Tarkovského kánon filmové tvorby – Bresson, Mizoguchi, Kurosawa, Bergman, Antonioni... K ilustraci nebo uvedení témat často užívá také citací z literatury, ruské i japonské poezie.

Kdo čeká, že Tarkovskij v knize objasní nějakou svou „metodu“, tak bude asi zklamán. Tarkovského kromě několika formálních principů zajímají mnohem více etické, morální nebo filozofické souvislosti. Tarkovskij neodhaluje metody, postupy, techniky – to jsou jen podružné věci, které slouží k uměleckému vyjádření. Mnohem podstatnější je plné oddání se dílu, které by nemělo být jen nějakou zakázkou, úplné pochopení látky, jejich hlavních tematických zdrojů, toho, z čeho pramení. Kde by se jiní tvůrci zabývali formálními věcmi, např. konstrukcí záběru, hovoří Tarkovskij o tom, že „obraz je nedělitelný a nepostižitelný, je závislý na našem vědomí a také na materiálním světě, který se snaží ztělesnit. Jestliže je svět záhadný, je záhadný i obraz.“ Kde by jiní objasňovali proč do filmu vkomponovali ten či onen prvek, jakou tam má funkci aj., Tarkovskij píše o rozhodujícím vlivu emocionální rezonance, která je určující pro kompozici či montáž. Se „sochárením v čase“, s „odsekáváním přebytečného“ to ostatně úzce souvisí: bez poznání stěžejních bodů tématu není podle Tarkovského schopen nejen režisér, ale ani herec, kameraman či střiháč zvládnout své úkoly. *Zapečetěný čas* je tedy originální kompozicí teoretických postulátů i praktických zkušeností. Má charakter strukturované přednášky, která vznikala řadu let a je neobvyklým vzhledem do Tarkovského tvorby.

Pro Tarkovského je tvorba posvátným aktem, jemuž je třeba se cele oddat. Jedině tak může vzniknout skutečné dílo. To ostatně požaduje i po celém filmovém štábu. Sám např. v knize vzpomíná, jak při natáčení *Solaris* zažil mimořádný souzvuk s Juri Jarvetem či Natalií Bondarčukovou a proti tomu těžce zápasil s racionálním a neempatickým herectvím Donatase Banionise. Naopak o natáčení *Zrcadla* píše, že jeho štáb dosáhl takové jednoty a vzájemné rezonance, že žili „v opravdovém uměleckém společenství – čistě technické problémy přestávaly existovat jakoby samy od sebe. A kameraman, výtvarník a další dělali nejenom to, co uměli, neplnili jenom nějaký úkol, ale pokaždé o trochu pozvedli lafku svých profesionálních možností: dělali nejenom to, co je možné (čili to, o čem je známé, jak to udělat), ale i to, co se jevílo jako nevyhnutelné. Šlo o něco významnějšího, než je pouhý profesionální přístup, který je charakteristický třeba tím, že například kameraman

vybírání z navržených možností jenom tu, kterou je schopen realizovat. Jedině za takových podmínek lze dosáhnout autentičnosti a opravdovosti, díky které divák nepochybuje o tom, že *stěny dekorací obývají lidské duše*“. Tarkovskij v *Zapečetěném čase* hovoří konkrétně i symbolicky, nevyhýbá se metaforám aniž by je dále dovysvětloval. Konstruuje svůj text jako přednášku, soubor názorů, ale i jako poselství, někdy nevyřčené, někdy jasně formulované, třeba tak jako v samotném závěru:

Nakonec bych rád, aby divák – ve kterého mám naprostou důvěru – uvěřil, že jediná věc, kterou kdy lidstvo vytvořilo svým sebeodevzdáním, je umělecký obraz. Je možné, že smysl veškerého lidského úsilí spočívá v uměleckém vědomí, v bezúčelném a nezištném tvořivém aktu? Je možné, že naše schopnost tvořit je důkazem, že my sami jsme byli stvořeni k Božímu obrazu?

Je to tedy kniha mnohoznačná a pestrá. Zajímavá a pestrá je i geneze celého textu. První náčrty budoucí knihy napsal Tarkovskij v roce 1964 pro sborník *Když je film dokončen*, v němž několik režisérů nebo jejich pedagogů shrnulo zkušenosti a dojmy po dokončeném celovečerním filmu (vedle Tarkovského např. J. Rajzman, G. Čuchraj či jejich profesor M. Romm). Ještě v témže roce vyšel ve *Filmu a době* český překlad této stati, sám Tarkovskij tehdy ale určitě netušil, že o filmu napíše později rozsáhlou teoretickou práci. Když na ní ale časem začal pracovat, použil tuto „prvotinu“ jako základ první kapitoly budoucí knihy. Ta se rodila postupně, přispívaly k tomu jak Tarkovského zkušenosti z natáčených filmů, tak i z úředních obstrukcí, postupně vyjasňování si role a vztahů jednotlivých složek filmového díla a pozice tvůrce. Později mu při práci na knize pomáhala Olga Surkovová s jejíž asistencí nakonec knihu dokončil a v roce 1985 vydal v německém překladu u nakladatelství Ullstein. Kromě výše zmíněného překladu textu *Když je film dokončen* se čeští čtenáři mohli se *Zapečetěným časem* poprvé seznámit v roce 1990, kdy vyšel český překlad jiné části v samizdatovém časopise Společnosti přátel Andreje Tarkovského a duchovních hodnot *Zrcadlo* a to pod názvem *Zvěčnělý čas*. V roce 2005 pak v nakladatelství Camera obscura vyšel první velký knižní výbor Tarkovského textů *Kráska je symbolem pravdy*, do nějž byl zařazen i tento překlad, ovšem už pod názvem *Zapečetěný čas*.

Tarkovskij rukopis své knihy během posledních let svého života stále upravoval a doplňoval a po natočení *Oběti* zásadně obohatil o poslední kapitolu. V této úplné verzi pak kniha vyšla v několika zahraničních verzích (anglicky, německy, polsky). Ruský originální text zůstal dlouho bez vydání, v téměř úplné verzi (bez poslední kapitoly *Oběť*) vyšel poprvé až v roce 2002 ve sborníku *Andrej Tarkovskij*. Právě tento ruský originální text se stal základem českého vydání příbramského nakladatelství Camera obscura, personifikovaného osobou Miloše Fryše. Překlad byl vydavatelem svěřen Michalu Petříčkovi, jehož všichni držitelé českých DVD disků s Tarkovského filmy znají jako autora výborných titulků. Po dva roky se téměř výhradně zabýval nejen překladem (který je v konečném výsledku vynikající), ale i související prací s ověřováním faktů, souvislostí, vyhledáváním citací a podkladů pro poznámkový aparát.

Jak už bylo předznamenáno, ruské vydání *Zapečetěného času* neobsahuje poslední kapitolu *Oběť*, která by měla být v již několik let ohlášeném a zatím stále v nedohlednu trčícím druhém ruském vydání. A tak aby bylo české vydání co nejúplnější, bylo přikročeno k překladu této kapitoly z anglické verze (*Sculpting in Time*, 2006, český překlad opět Michal Petříček), přičemž v českém vydání byla v samostatném oddílu v závěru knihy překladatelem provedena komparace rozdílů ruského, anglického a českého vydání.

České vydání tak nabízí úplnou verzi Tarkovského knihy. Vydavatel ji ve shodě se svou ediční „politikou“ vybavil nejen předmluvou, shrnující historii celého Tarkovského textu, ale i podrobným poznámkovým aparátem, biografickými medailony vybraných osobností (Arsenij Tarkovskij, Otar Iosseliani, Robert Bresson, Anatolij Solonicyan), originálním zněním citovaných veršů, rejstříkem jmen a uměleckých děl a dokumentačním oddílem s podrobnou Tarkovského filmografií (včetně divadelních a rozhlasových akvizic) a bibliografií české i zahraniční literatury.

Petr Gajdošík

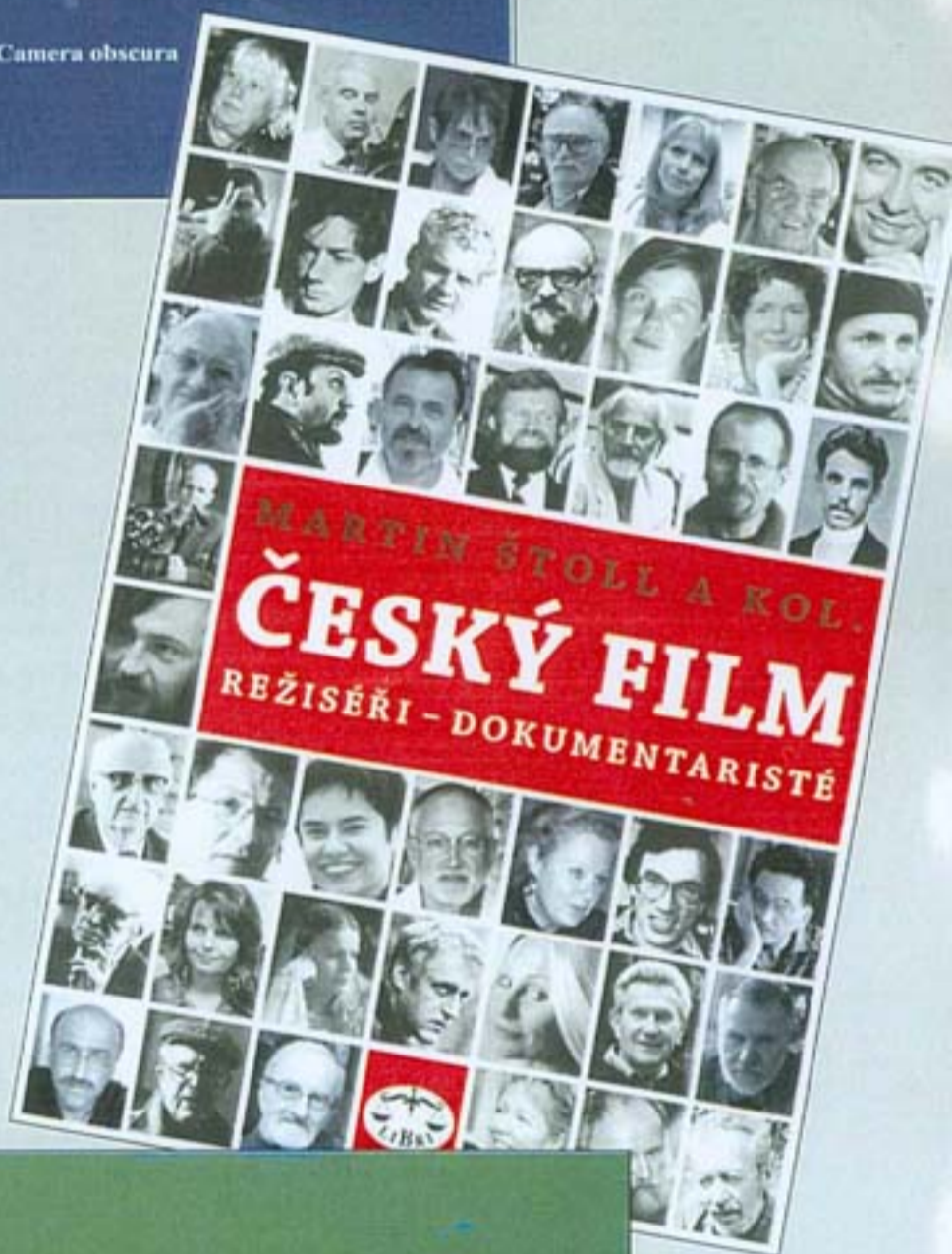
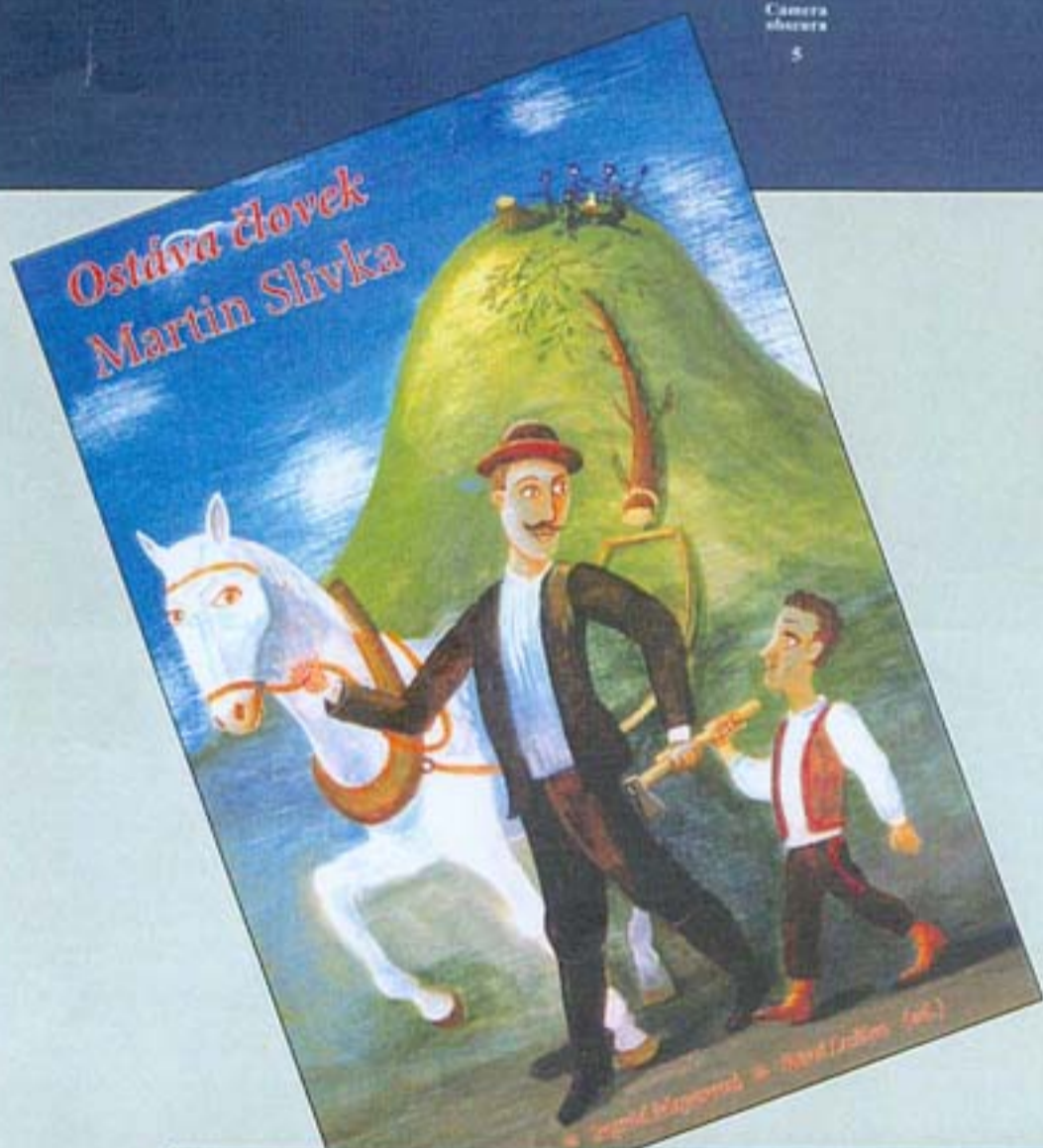
Andrej Arseňjevič Tarkovskij Zapečetěný čas

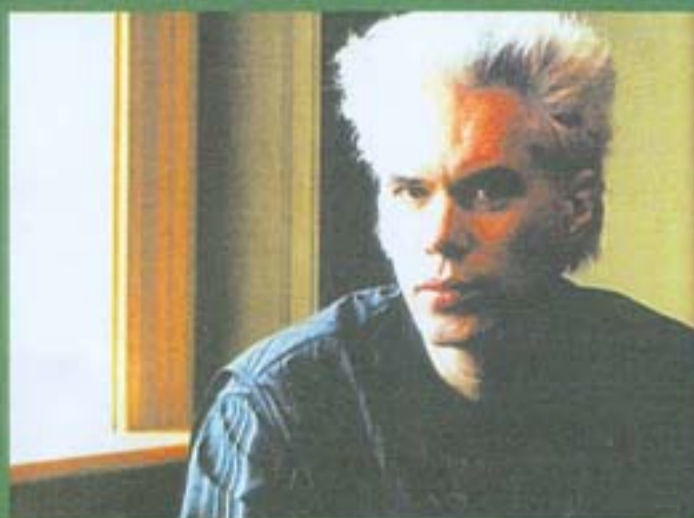
Andrej Arseňjevič Tarkovskij
Zapečetěný čas

Camera obscura
5

Camera obscura

Jim Jarmusch Rozhovory 1980–2000

Jim Jarmusch
Rozhovory 1980–2000

Editor Ludvig Hertzberg

Camera obscura
4

Camera obscura